

KIELEN OPPIMISEN PERUSTA RAKENTUU VANHEMMAN JA LAPSEN YHTEISTYÖLLÄ

LEILA PAAVOLA

VÄITÖKSENALKAJAISESITELMÄ
OULUN YLIOPISTOSSA
13. LOKAKUUTA 2006

Lapsen kielen ja puheen kehitys on epäilemättä hyvin monimutkainen prosessi. Itse asiassa reilut neljä vuosikymmentä sitten kielitieteilijä Noam Chomsky (1965), joka on sittemmin tullut tunnetuksi myös yhteiskunnallisista kannanotoistaan, vetosi kielen kehitysprosessin ja ylipäänsä koko kielijärjestelmän monimutkaisuuteen ja esitti, ettei ihmislapsen ole mahdollista omaksua kieltä ympäristöstään vaan että kielikyky on synnynnäinen. Vastineeksi tälle varsin radikaalille teorialle syntyi joukko tutkimuksia, joissa tarkasteltiin vanhemman — useimmiten äidin — lapselleen suuntaaman puheen eli niin sanotun hoivapuheen piirteitä. Hoivapuheen havaittiin tyypillisesti sisältävän esimerkiksi oman puheen toistoa, lapsen ilmausten laajennoksia ja erilaisia

kysymyksiä keskustelun aloittamiseksi ja ylläpitämiseksi. Lisäksi löydettiin yhteyksiä hoivapuheen piirteiden ja lapsen kielen kehityksen välillä.

Kaiken kaikkiaan varhaisen vanhemman ja lapsen vuorovaikutuksen laatua ja merkitystä lapsen kehityksen kannalta on viime vuosikymmenien aikana tutkittu paljon erityisesti kasvatus- ja kehityspsykologiassa. Erityisen tärkeänä lapsen kokonaiskehitykselle on usein pidetty vanhemman kykyä tunnistaa pienokaisen viestit ja reagoida niihin nopeasti, johdonmukaisesti ja asianmukaisesti eli lapsen aikomuksia ja tarpeita oikein tulkiten. Nämä vanhemman ominaisuudet on sisällytetty myös sensitiivisyyden alkuiperäiseen määritelmään, joka on peräisin 1970-luvun puolivälistä (Ainsworth, Bell ja Stayton 1974). Sensitiivisyys on olennaisimpia käsitteitä kiintymyssuhdeteoriassa, joka pyrkii muun muassa selittämään ihmisten taipumusta

▷

muodostaa vahvoja, valikoivia ja kestäviä siteitä toisiinsa (Bowlby 1969, 1973, 1980). Sittemmin sensitiivisyyden ulottuvuuksia on pyritty määrittelemään tarkemmin, mutta edelleenkin on olemassa varsin vähän tietoa siitä, missä määrin ja miten vanhemman sensitiivisyys heijastuu hoivapuheen piirteissä. Näin ollen ainakaan toistaiseksi ei ole olemassa yksiselitteistä vastausta kysymykseen, tarjoaako lapsen perusturvallisuuden kannalta olennainen vanhemman sensitiivisyys optimaalisen ympäristön myös kielen kehitykselle vai ovatko vanhemman roolit perusturvallisuuden rakentajana ja kielen kehitystä tukevien virikkeiden tarjoajana jossain määrin toisistaan erillisiä, vanhemmuuden erilaisia ulottuvuuksia.

Toisaalta — vaikka lasta hoitavan aikuisen riittävä sensitiivisyys on kiistatta tärkeää, jotta lapsi tuntisi olonsa turvallisiksi ja voisi rauhassa tarkkailla ympäristöään ja opetella uusia asioita — varhaisen vuorovaikutuksen tutkimuksessa vanhemman rooli korostuu ehkä turhankin paljon. Huolimatta siitä, että alkukuukausina vanhemman ja lapsen kommunikointi on suuresti riippuvainen aikuisen kyvystä tulkita lapsen signaaleja, myös lapsi voidaan heti syntymästään lähtien nähdä aktiivisena toimijana sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Näin ollen vuorovaikutuksen vaikutussuunta ei ole pelkästään vanhemmasta lapseen, vaan myös lapsen osuus vuorovaikutuksen ohjaamisessa ja vanhemman toimintaan vaikuttamisessa on merkittävä. Samalla vuorovaikutustilanteet vanhemman kanssa tarjoavat lapselle tilaisuuksia harjoittaa kommunikointitaitojaan, jotka kehittyvät jatkumona ensimmäisestä parkaisusta, katse- ja hymykontaktista ja ääntely- ja eleilmauksista aina puhuttuun kieleen saakka. Lapsen varhaiset keinot ilmaista itseään valmistavat ja luovat pohjaa myöhemmissä kehitysvaiheissa ilmaantuville taidoille.

Jo ensimmäisen ikävuoden aikana lapsen omaan toimintaan alkaa tulla suunnitelmallisuutta ja hän omaksuu vuorottelun sääntöjä. Yleensä noin yhdeksän kuukauden iästä lähtien lapsi alkaa käyttää eleitä, katsetta ja ääntelyä selvästi kommunikatiivisessa tarkoituksessa (Bates 1979; Bruner 1981; Wetherby, Cain, Yonclas ja Walker 1988). Kyky päämäärätietoiseen, tavoitteelliseen kommunikointiin voidaan puolestaan pitää ensiarvoisen tärkeänä normaalin kielenkehityksen edellytyksenä. Aikaisempien tutkimusten perusteella myös varhaiset puheen ymmärtämistaidot, lapsen ääntelyn piirteet ja kyky kuvitteelliseen leikkiin voivat ennustaa lapsen myöhempää kielen kehitystä (ks. esim. Bloom 1998; Reddy 1999).

Väitöskirjaksi tarkoittamassani, useiden eri tieteenalojen risteyskohtaan sijoituvassa tutkimuksessani tarkastelen äidin ja lapsen vuorovaikutusta monesta eri näkökulmasta paitsi teoreettisesti myös empiirisen selvityksen avulla vaiheessa, jossa lapsen tavoitteellisen kommunikoinnin taidot ovat alkaneet kehittyä. Tutkimuksen tarkoituksena oli ensinnäkin etsiä äidin kommunikoinnista sensitiivisyyteen olennaisesti liittyviä piirteitä. Toisena ja samalla tärkeimpänä tutkimuksen tavoitteena oli selvittää äidin ja lapsen vuorovaikutuksen ominaispiirteiden merkitystä lapsen varhaisten kommunikointitaitojen ja kielen kehityksen kannalta. Lisäksi arvioitiin varhaisvaiheen sekä äitiin että lapseen liittyvien piirteiden yhteyttä lapsen myöhempien puheen ymmärtämisen ja puheilmaisutaitojen kehitykseen. Olenaisena osana ja samalla huomattavan suurena haasteena sekä empiirisen tutkimuksen toteuttamisessa että tulosten tulokinnassa oli ottaa huomioon äidin ja lapsen vastavuoraiset vaikutukset toisiinsa.

Tutkimukseen osallistui 27 tavallista suomalaista äiti–lapsi-paria, jotka kaikki edustivat joko keski- tai ylempää sosioeko-

nomista luokkaa. Heitä videoitiin vapaassa leikkitalanteessa lasten ollessa 10 kuukauden ikäisiä. Videonauhoitteista arvioitiin äitien sensitiivisyyttä ja lasten yhteistyöhalua tätä varten kehitetyllä menetelmällä, jonka teoreettiset lähtökohdat ovat muun muassa kiintymyssuhdeteoriassa. Lisäksi sekä äidin että lapsen kommunikoinnin määrää ja laatua analysoitiin vuorovaikutustilanteista tehtyjen transkriptioiden avulla. Erityisenä kiinnostuksen kohteena äidin kommunikoinnissa olivat responssit eli vastaukset lapsen aloitteisiin ja toimintaan, ja ne analysoitiinkin tarkasti hoivapuhetutkimuksen traditioiden mukaisesti. Lapsen kommunikatiivisesta toiminnasta huomioitiin erityisesti tavoitteellisen kommunikoinnin ja ääntelyn määrä. Kun lapset tulivat yhden vuoden ikään, heidän varhaisia kommunikointitaitojaan, kielellisiä ja myös kuvitteellisen leikin taitojaan arvioitiin käyttämällä Yhdysvalloissa kehitettyä monipuolista menetelmää. Lisäksi käytettiin vanhempien raportoimia tietoja lapsen varhaisesta, sekä ymmärtävän että tuottavan sanaston kehityksestä ja myös lapsen käyttämistä kommunikatiivisista eleistä ja toiminnoista. Myöhempiä puheen ymmärtämis- ja puheilmaisutaitoja arvioitiin lasten ollessa kahden ja puolen vuoden ikäisiä.

Äidit luokiteltiin sensitiivisyysarvioiden perusteella kolmeen ryhmään. Kommunikatiivisen toiminnan osalta yleinen aktiivisuus vuorovaikutuksen ylläpitäjänä näytti olevan kaikkein sensitiivisimmiksi arvioituille äideille tyypillistä. He vastasivat lapsensa aloitteisiin ja toimintaan aktiivisesti erityisesti kommentoimalla lapsen toimintaa ja muita tilanteeseen liittyviä asioita. Vähiten sensitiiviset äidit olivat keskimäärin passiivisimpia, ja lisäksi heillä oli vähiten pienen lapsen ja aikuisen sosiaaliseen leikkiin tyypillisesti kuuluvia ilmauksia, joita ovat esimerkiksi piiloleik-

kiin liittyvä ilmaus *kukkuu* ja erilaiset eläinten äänten matkimiset. Kaiken kaikkiaan tutkimuksessa ei kuitenkaan löydetty erityisen selkeitä yhteyksiä sensitiivisyyden ja tietynlaisten hoivapuheen piirteiden välillä. Todennäköisesti tulokseen ainakin osittain vaikutti varhaisten kommunikointitaitojen kehitykselle tyypillinen, myös tähän tutkimukseen osallistuneiden lasten kohdalla paikkansa pitävä varsin huomattava yksilöllinen vaihtelu. Hyvinkin erilaiset vanhemman vastaukset lapsen aloitteisiin voivat olla sensitiivisiä tilanteen ja lapsen kehitystason mukaan.

Vaikka sensitiivisyys ei siis näyttänyt heijastuvan juuri tietynlaisina hoivapuheen piirteinä, sillä oli kuitenkin oma erityinen merkityksensä lapsen kommunikointitaitojen ja kielen kehityksen kannalta. Kaikkein sensitiivisimmiksi arvoitujen äitien lapset olivat ensinnäkin aktiivisimpia varhaisessa tavoitteellisessa kommunikoinnissa. Äidin sensitiivisyys oli yhteydessä myös lapsen myöhempien puheenymmärtämistaitojen kehitykseen. Responssien eli lapsen aloitteisiin ja toimintaan vastaamisen määrä, joka ainakin jossain määrin liittyi sensitiivisyyteen, ennusti puolestaan varhaisvaiheen puheenymmärtämistaitoja. Tämän lisäksi löytyi useita spesifisiä yhteyksiä tietynlaisten äidin responssien ja tietynlaisten lapsen varhaisten kommunikatiivisten ja kielellisten taitojen väliltä. Esimerkiksi lapsen huomion kohteena olevien esineiden nimeäminen vastauksena lapsen aloitteeseen tai toimintaan ja jo edellä mainitut sosiaaliseen leikkiin liittyvät ilmaukset näyttivät olevan merkityksellisiä tässä suhteessa. Koska esimerkiksi nimeäminen ei kuitenkaan osoittautunut juuri kaikista sensitiivisimmiksi arvioituille äideille tyypilliseksi, lapsen perusturvallisuutta rakentava äidin tapa olla vuorovaikutuksessa lapsensa kanssa ja tietynlainen, kielen kehitystä stimuloiva hoivapuhe

saattavat olla jossain määrin erillisiä vanhemmuuden ulottuvuuksia. On kuitenkin mahdollista, että lasten yksilöllisillä eroilla oli vaikutusta näihin tuloksiin, vaikkei sitä kovin systemaattisesti pystytty tämän tutkimuksen keinoin todentamaan.

Joka tapauksessa tutkimuksessa löydetyt yhteyksiä tietynlaisten äidin käyttäytymispiirteiden ja lapsen kommunikointitaitojen ja kielellisten taitojen välillä ei tulisi tulkita lapsen toiminnasta erillisinä äidin vaikutuksina lapseen. Lapsen kehitystä tukeva vuorovaikutus rakentuu äidin ja lapsen yhteisen toiminnan kautta. Tästä konkreettisena esimerkkinä on se, että lapsen aktiivinen osoittavien eleiden käyttö todennäköisesti saa äidin nimeämään ympärillä olevia esineitä ja asioita, mutta lapsen kykyä käyttää kommunikoivia eleitä aikuisen huomion suuntaamiseksi voidaan jo itsessään pitää tärkeänä kielen kehityskulkua ennustavana tekijänä. On myös mahdollista, että tietynlaisella äidin ominaisuudella ei ole kaikkiin lapsiin samanlainen vaikutus. Kuitenkin äidin riittävällä sensitiivisyydellä — kyvyllä tunnistaa lapsen viestit ja reagoida niihin nopeasti, johdonmukaisesti ja asianmukaisesti — on varmasti oma merkityksensä siinä, miten äiti osaa muovata oman puheensa tilanteeseen ja lapsen kehitystasoon sopivaksi.

Lapsen vuorovaikutuskäyttäytymisen osalta voidaan tämän tutkimuksen perusteella puolestaan todeta, että lapsen halukkuus toimia yhdessä äidin kanssa liittyi paitsi äidin sensitiivisyyteen myös lapsen tavoitteellisen kommunikoinnin määrään siten, että kaikista vähiten yhteistyöhalukkuutta osoittaneet lapset erottuivat selkeästi muita passiivisemmiksi kommunikoijiksi. Tulos on merkittävä sikäli, että lapsen tavoitteellisen kommunikoinnin määrä äiti-lapsi-vuorovaikutustilanteessa 10 kuukauden iässä näytti ennustavan kommunikointi-

taitoja sekä myös ymmärrettyjen ja tuotettujen sanojen määrää yhden vuoden iässä. Myös lapsen vuorovaikutustilanteessa tuottaman ääntelyn määrä ennusti tuotettuja ensisanoja. Lisäksi yhden vuoden iässä arvioidut sekä sanallisen että ei-sanallisen kommunikoinnin taidot samoin kuin puheen ymmärtämistäidot ja kuvitteellisen leikin taidot ennustivat kielen kehitystasoa kahden ja puolen vuoden iässä. Nämäkin yhteydet olivat ainakin jossain määrin spesifisiä.

Koosteeksi todettakoon, että varhaisessa äiti-lapsi-vuorovaikutuksessa molempien osapuolten yksilölliset ominaisuudet ovat olennaisen tärkeitä lapsen kommunikointitaitojen, kielen ja puheen kehityksen kannalta. Yhteydet ovat varsin spesifisiä, eli tietynlaiset äidin ja lapsen käyttäytymispiirteet ja ominaisuudet ennustavat lapsen tietynlaisten taitojen kehitystä. Väitöskirjatutkimukseni vahvistaa omalta osaltaan näkemyksiä siitä, minkälaiset lapsen varhaiset taidot ovat olennaisia myöhemmän kehityksen kannalta. Tällainen tieto on tärkeää, jotta poikkeamat normaalista pystyttäisiin tunnistamaan mahdollisimman varhain ja tarkasti. Tulokset ovat hyödynnettävissä, kun kehitellään kliiniseen käyttöön tarkoitettuja varhaisten kommunikointitaitojen ja kielen kehityksen arviointimenetelmiä. Lisäksi kehityksellisten riskien tunnistamisessa on tärkeä ymmärtää varhaiseen vuorovaikutukseen liittyvät, kielen kehityksen kannalta keskeiset piirteet. On kuitenkin hyvin tärkeä muistaa, että vuorovaikutus on ennen kaikkea se konteksti, jossa kehitykselliset ongelmat ilmenevät, eikä suinkaan välttämättä ensisijainen syy, josta ongelmat kumpuavat. Vanhemman ja lapsen vastavuoroiset vaikutukset toisiinsa tulisi aina ottaa huomioon, kun tehdään päätelmiä varhaisen vuorovaikutuksen yhteyksistä lapsen kehitykseen. Toisaalta kielen kehityksen ongelmien suhteen riskiryhmässä

olevien lasten kannalta on hyvä tietää, että varhaisiin kommunikointitaitoihin voidaan taitavalla tuella vaikuttaa. Tutkimuksesta saatuja tietoja voidaankin soveltaa myös suunniteltaessa kuntoutusmenetelmiä, jotka pohjautuvat vanhemman ja lapsen väliseen vuorovaikutukseen. ■

LÄHTEET

- AINSWORTH, MARY D. S. – BELL, SILVIA M. – STAYTON, D. J. 1974: Infant-mother attachment and social development: »Socialization» as a product of reciprocal responsiveness to signals. – Martin P. M. Richards (toim.), *The integration of a child into a social world* s. 99–135. Cambridge: Cambridge University Press.
- BATES, ELIZABETH 1979: *The emergence of symbols: Cognition and communication in infancy*. New York: Academic Press.
- BLOOM, LOIS 1998: Language acquisition and its developmental context. – William Damon, Deanna Kuhn & Robert S. Siegler (toim.), *Handbook of child psychology 2: Cognition, perception, and language* s. 309–370. Viides painos. New York: Wiley.
- BOWLBY, JOHN 1969: *Attachment and loss I: Attachment*. Harmondsworth: Penguin Books.
- 1973: *Attachment and loss II: Separation*. London: Hogarth Press.
- 1980: *Attachment and loss III: Sadness and depression*. London: Hogarth Press.
- BRUNER, JEROME S. 1981: The social context of language acquisition. – *Language and Communication* 1 s. 155–178.
- CHOMSKY, NOAM 1965: *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, MA: MIT Press.
- REDDY, VASUDEV 1999: Prelinguistic communication. – Martyn D. Barrett (toim.), *The development of language* s. 25–50. East Sussex: Psychology Press.
- WETHERBY, AMY M. – CAIN, DEBRA H. – YONCLAS, DIANNE G. – WALKER, VIRGINIA G. 1988: Analysis of intentional communication of normal children from the prelinguistic to the multiword stage. – *Journal of Speech and Hearing Research* 31 s. 240–252.

LEILA PAAVOLA *Maternal sensitive responsiveness, characteristics and relations to child early communicative and linguistic development*. Acta Universitatis Ouluensis B:73. Oulu: Oulun yliopisto 2006. Väitöskirja sähköisenä (ilman osajulkaisuja): <http://herkules oulu.fi/isbn9514282035/isbn9514282035.pdf>.

Suomen kielen ja informaatiotutkimuksen ja logopedian laitos, PL 1000, 90014 Oulun yliopisto
Sähköposti: leila.paavola@oulu.fi